

BACHELOROPPGAVE

Hvordan kan fattigdom påvirke barns livskvalitet?

av

Marte Igelkjøn

Sosialt arbeid
SOS530
April 2008

Hvordan kan fattigdom påvirke barns livskvalitet?

Av

Marte Igelkjøn

SOS530 - 08

Innholdsfortegnelse:

1.0 Innledning	s.2
1.1 Fremdriftsplan.....	s.3
2.0 Å gjøre en litteraturstudie.....	s.3
2.1 Litteraturen jeg har valgt å bruke.....	s.4
3.0 Fattigdom.....	s.6
3.1 Den Norske fattigdommen, en avgrensning	s.6
3.2 Hvem er de fattige og hvorfor er de fattig?	s.7
4.0 Teori.....	s.9
4.1 To teoretiske perspektiv på fattigdomsbegrepet.....	s.9
4.1.1 Det Fordelingsorienterte og Relasjonelle perspektiv: absolutt og relativ fattigdom.....	s.9
4.2 Livskvalitet.....	s.12
4.3 Stigmatisering og skam.....	s.13
5.0 Hvordan påvirker fattigdom barns livskvalitet?.....	s.14
5.1 Familiepolitikk	s.14
5.1.1 Hvordan er forholdet mellom familien og staten.....	s.15
5.2 Sjanselighet.....	s.17
5.3 Oppvekst og livsvilkår	s.19
5.3.1 Følger av skam?.....	s.20
5.3.2 Blir de fattige barna ekskludert?.....	s.22
5.3.3 Ser vi en reproduksjon av fattigdommen?.....	s.24
6.0 Avslutning	s.26
7.0 Litteraturliste	s.27

1.0 Innledning

Norge har flere år på rad blitt kåret til verdens beste land å bo i av FNs utviklingsprogram (UNDP, 2006). Men på tross av resultatene i denne kåringen eksisterer det grupper som faller utenfor i velferdssamfunnet vårt og regnes som fattige. En snakker om den moderne fattigdommen, som blant annet betyr at enkelte grupper ikke har mulighet til å leve det livet som leves av folk flest i samfunnet.

Fattigdommen rammer ikke tilfeldig, den er mest utbredt blant unge og enslige forsørgere (Fløtten, 1999). Mens fattigdommen i tidligere tider var nokså synlig og lett og identifiseres Terum at den moderne fattigdommen er mer usynlig og skjuler seg bak akseptable klær og boligfasader. Stjernø (1985) skriver om den moderne fattigdommen; Den moderne fattigdommen innebærer knapphetens tyranni, en kamp for å strekke til og press for å greie å ta del i det som de fleste andre ser som noe selvfølgelig. Den moderne fattigdommen er usynlig, men for dem det gjelder kan fattigdommen føre til psykiske belastninger når det ikke er penger til å betale regningene, til å kjøpe klær til ungene for eller til å reise på ferie (Stjernø, 1985:159).

I denne oppgaven velger jeg å skrive om hvordan fattigdomsfenomenet påvirker barns livskvalitet. Dvs barn av foreldre som regnes inn under fattigdomsbegrepet. Barn vil ikke i sosiale sammenhenger vurderes som fattig, siden de ikke har noen sak, det er gjennom sine foreldre at de blir kategorisert som fattige (Stolanowski og Tvetene 2005:69). Jeg synes det er interessant og relevant som framtidig sosialarbeider å få nærmere innsyn i hvordan fattigdommen påvirker livskvaliteten til de barn som blir rammet i dag. Spørsmål jeg vil belyse i oppgaven er for eksempel; Hvem er fattig? Hvilke kriterier defineres fattigdommen ut ifra? Hvilke konsekvenser kan ”fattigdom” ha for det enkelte barn? De ulike tema jeg ser på og diskuterer vil bli belyst gjennom teori om fattigdom, livskvalitet, stigmatisering og skam. Dette er begreper jeg vil forklare nærmere i teoridelen av oppgaven. Med utgangspunkt i dette har jeg kommet fram til følgende problemstilling:

Hvordan påvirker fattigdom barns livskvalitet?

Barn og deres barndom skal respekteres, de har krav på en verdig livsstil og autonomi. FNs konvensjon om barns rettigheter (som nå også er del av Norges lover), skal sikre barns sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (Stolanowski og Tvetene 2005:70).

1.1 Fremdriftsplan

Oppgaven har jeg delt inn på følgende måte; først har jeg et kapittel hvor jeg belyser fattigdomsbegrepet. Videre har jeg en metodedel, en teoridel og en analysedel. I metodedelen vil jeg forklare hvordan jeg har gått frem metodisk, hvilken forskningsmetode jeg har brukt og utdype valg av litteratur.

Teoridelen av oppgaven forklarer det teoretiske rammeverket jeg har valgt for oppgaven, hvor jeg belyser ulike perspektiver på fattigdom og avgrenser/forklarer begrepene livskvalitet, stigmatisering og skam. I analysedelen av oppgaven vil jeg diskutere problemstillingen ”Hvordan påvirker fattigdom barns livskvalitet?” ut ifra teorien og se hvordan ulike faktorer som for eksempel familiepolitikk og jevnalderssosialisering kan virke inn på barns livskvalitet.

Videre vil jeg i avslutningen oppsummere hva jeg har kommet fram til i arbeidet med oppgaven og se om fattigdommen kan ha innvirkning på barns livskvalitet.

2.0 Å gjøre en litteraturstudie

I en fordypningsoppgave som denne, må en benytte seg av ulike tilnæringsmåter og metoder for å finne ny kunnskap rundt et tema. *”En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder.”*(Aubert 1985 i Dalland, 2007:81).

Metoden forteller oss altså noe om hvordan vi bør gå frem for å fremskaffe eller etterprøve kunnskap. Begrunnelsen for å velge en bestemt metode er at vi mener den vil gi oss gode data og belyse spørsmålet vårt på en faglig og hensiktsmessig måte (Dalland 2007:71).

I denne oppgaven velger jeg en hermeneutisk tilnærming som går ut på å forstå og se sammenheng i sosiale fenomen. Hermeneutikken har stått for kvalitative forståelses- og tolkningssystemer og en forskerrolle som er åpen ”subjektiv” og engasjert (Patel og Davidsen 1995:25). Jeg skal fortolke relevant litteratur og foreliggende materiale.

Gjennom et litteraturstudie kan jeg benytte meg av andres innsamlede data og forskning på virkeligheten. Eksempel på empiri som brukes i oppgaven er for eksempel ”Fattigtalt”. Boka *”Fattigtalt”* bygger på kvalitative intervju der ti enkeltmennesker forteller om hvordan de og deres familie opplever det å leve i fattigdom. Boka bygger på empiri som forteller om hvordan noen av de fattige opplever hverdagen. Den har vært nyttig for å få et ”direkte” innblikk i de fattiges hverdag. Et annet eksempel på empiri som jeg benytter i oppgaven er

Tone Fløtten sin forskningsrapport, ”*Sosial ulikhet. Fattigdom i Norge. Problem eller bagatell?*”. Fløtten har i sin studie diskutert fattigdomsbegrepet. Ved hjelp av ulike definisjoner på begrepet har hun diskutert hvordan den norske fattigdommen utarter seg i forhold til andre land, hvem rammes etc. Grunnen til at jeg velger hennes studier som relevant for oppgaven er at hun i sin forskning også retter søkelyset mot barnefattigdom.

Når en benytter seg av sekundærdata, for eksempel tallmateriale fra Fløttens studier, er det viktig å forsikre seg om at dataene er reliabel og om de har validitet. Med validitet menes det hvorvidt dataen beskriver fenomenet på en god og riktig måte, mens reliabilitet er påliteligheten rundt registreringsmetoder av data (Halvorsen, 2002).

Når det gjelder mer teoretisk funderte kilder jeg har vektlagt i oppgaven så er Underlid sin bok ”*Fattigdommens psykologi*” et eksempel på primærlitteratur der han har samlet inn data ved hjelp av kvalitative intervju, med utgangspunkt i egne kunnskaper og erfaringer. Kildene jeg har brukt i oppgaven er stort sett primærkilder. Sekundærlitteratur baserer seg på studier gjort av andre fagfolk hvor forfatteren gjør seg opp en mening på bakgrunn av andres kunnskap (Halvorsen, 2002).

2.1 Litteraturen jeg har valgt å bruke

Kildene jeg har valgt som bakgrunnsmateriale i denne oppgaven er bygget på kunnskap fra fagbøker og andre skriftlige kilder som forskningsartikler og offentlige dokument. Jeg har brukt søkemotorene, Ask, BIBSYS og Idunn på internett for å søke etter aktuell forskning innenfor temaområdet. I tillegg har jeg brukt offentlig statistikk og aktuell faglitteratur.

Jeg har stort sett brukt litteratur som ser på nøkkelbegreper eller lignende områder i forhold til min problemstilling. Et nøkkelbegrep er fattigdomsfenomenet i forhold til barns livsstil, et annet nøkkelbegrep er livskvalitet (Dalland, 2007). Fattigdomsfenomenet er et omdiskutert fagområde og det eksisterer derfor en mengde litteratur innenfor området. Jeg vil nå presentere et utvalg av den litteraturen som jeg har brukt gjennomgående i oppgaven og som har vært viktige grunnpillarer i forhold til skriveprosessen.

Underlid har i boka ”*Fattigdommens psykologi*” gjort en kvalitativ intervjustudie av 25 langtidsmottakere av sosialhjelp i Bergen. Han har i boka knyttet intervjuene og samtalene med brukerne opp mot tema, som for eksempel utgiftssituasjon og materielle og sosiale problemer knyttet til dette. Han ser også på årsaker til fattigdom, framtidshåp og optimisme i forhold til å komme seg ut av situasjonen. Relasjonelle problemer i forhold til omgangskrets

og opplevelse av møte med hjelperne på sosialkontoret etc. Underlid har tatt utgangspunkt i en fenomenologisk-hermeneutisk framgangsmåte – der han i forskerrollen ikke har kunnskap eller forståelse om fattigdom i møte med intervjuobjekt og andre respondenter (Underlid, 2005). Underlid sin bok har vært nyttig i oppgaven for å få et inntrykk av hvordan de fattiges subjektive meninger er om hvordan det oppleves å leve som stønadsmottaker og være fattig.

Underlid sitt fokus med undersøkelsen, er å få fram de fattige sin subjektive opplevelse av fattigdommen. Nettopp dette subjektive fokuset er en av grunnene til at jeg ville benytte meg av hans studie. Slik jeg ser det har Underlid sin litteratur en sammenheng med Siri Næss sin undersøkelse og hennes teori om at livskvalitet er en subjektiv opplevelse.

Siri Næss har i samarbeid med flere forfattere i boka *”Livskvalitet som psykisk velvære”*. diskutert begrepet livskvalitet som et psykisk/ subjektivt fenomen Hun mener at livskvalitet ikke er det samme som materiell rikdom eller armod. Livskvalitet er noe som kan oppleves subjektivt. Hun sier samtidig at materiell rikdom kan være en kilde til høy livskvalitet, og materiell armod kan være en grunn til lav livskvalitet. Boka viser empiri som er bygget på grunnlag av andres undersøkelser som er sentrale i forhold til livskvalitet og materiell velstand. I forhold til tema som dreier seg om psykisk velvære har det vært metodiske problemer i forhold til undersøkelsene, fordi mennesker har et behov for å gi et idealisert bilde av seg selv og en ser at psykisk velvære kan være vanskeligere å undersøke enn andre faktiske opplysninger som for eksempel økonomi, bolig etc (Næss, 2001). Næss sin bok har vært svært relevant i forhold til å få en oppfatning og et utgangspunkt for å se om det subjektive begrepet livskvalitet slik Næss har definert det samsvarer med hvordan barna og foreldrene faktisk har det, og om de har forutsetning for å oppnå en god livskvalitet.

Boka *”Oppvekst i Norge”* av Tormod Øia og Halvor Fauske har vært sentral i forhold til å få bedre innsikt i blant annet barns sosialiseringsbehov, viktige oppvekstarenaer, sosial ulikhet, marginalisering, livsstil, fritid, jevnaldersmiljø etc. samt deres posisjon i dagens samfunn. Boka går grundig inn i teorier og belyser de ulike områdene ut ifra teorier og empirisk kunnskap, den gir en grundig innføring og kunnskapsstatus om forskning omkring temaet barn og unge.

I oppgaven har jeg brukt litteraturen for å belyse hvordan fattigdom påvirker barns livskvalitet. Jeg hadde også behov for et overordnet teoretisk perspektiv, dette fikk jeg tilgang

til gjennom å bruke Knut Halvorsen sin bok om sosiale problemer og Lars Inge Terum sin artikkel om perspektiv på fattigdom.

Knut Halvorsen gir i boka *"Sosiale problemer"* en innføring i ulike sosiale problemer gjennom et sosiologisk perspektiv. Han tar for seg konkrete sosiale problemer som fattigdom, mangel på sysselsetting og sosiale avvik, han diskuterer også hvordan ulike interessegrupper definerer sosiale problemer. Boka har vært relevant i oppgaven innenfor de fleste områder og tema som blir diskutert, den har gode forklaringer på ulike fenomen som i mitt tilfelle har bidratt til økt forståelse av ulike sosiale problemer.

Lars Inge Terum sin artikkel *"Perspektiv på fattigdom"* tar for seg en fordelingsorientert og relasjonell forståelse av fattigdom. Dette er to teoretiske perspektiv som har vært svært relevant for fattigdomsforskningen. De har og vært med å danne grunnlaget for min fattigdomsforståelse og diskusjon i oppgaven som jeg vil gi en grundigere innføring og forklaring av i teoridelen av oppgaven.

3.0 Fattigdom

Statistisk sett kan en ikke måle barns økonomiske vilkår på annen måte enn å se på hvilken inntekt foreldre har, og fordi barn er avhengige av foreldre inntekt og hvordan den disponeres (jmf. St.meld.nr.6:25). Dette sier også Fløtten noe om, men hun definerer det på følgende måte; *"Barn kan ikke selv lastes for den situasjonen de er i og de kan heller ikke gjøre noe for å endre sin sosiale situasjon"* (Fløtten, T. i BLD, 2006).

For å kunne diskutere om fattige barns livskvalitet kan bli svekket, skal jeg først definere og avgrense fattigdomsbegrepet slik jeg vil ta det for meg i oppgaven. Jeg vil videre se på, hvilket økonomisk grunnlag en måler fattigdommen ut i fra, hvem som blir regnet som fattige og hvordan barnefamilier havner innunder kategorien fattigdom. Dette fordi jeg mener det er sentrale moment for å forstå hvordan barn havner inn under kategorien fattig.

I teoridelen av oppgaven vil jeg komme inn på ytterligere teoretiske begreper om fattigdom, der jeg vil ta for meg de to mest gjennomgående perspektivene på fattigdom som er sentral i fattigdomsforskningen (jmf. St.meld.nr.6 (2002-2003) og Terum, 1998).

3.1 Den Norske fattigdommen, en avgrensning

Det finnes ingen offisiell fattigdomsdefinisjon eller fattigdomsgrense i Norge. Dette begrunnes med at fattigdom er et sammensatt og uensartet fenomen som krever at et sett av

indikatorer måler ulike sider ved fattigdomsproblemet (jmfr St.meld.nr.6(2002-2003):7). Stjernø sier at det finnes det ingen objektiv eller gitt grense mellom fattigdom og ikke-fattigdom (Stjernø, 1985:20). Jeg vil derfor i oppgaven benytte meg av fattigdomsbegrepet som blir benyttet i forbindelse med forskning som ofte knyttes til en økonomisk mangelsituasjon. I regjeringens tiltaksplan mot fattigdom tar de utgangspunkt i en slik forståelse som jeg har nevnt ovenfor og som jeg derfor velger å bruke som utgangspunkt for oppgaven.

”Med fattigdom forstås at personer har så lav inntekt, eventuelt i kombinasjon med høye nødvendig utgifter i forbindelse med sykdom, funksjonshemming mv., at de over lengre tid ikke får dekket grunnleggende velferdsbehov. I tiltaksplanen legges til grunn lavinntekt, målt ved 50 prosent av medianinntekten, som varer i tre år som en hovedindikator på fattigdom.”(St.meld.nr.6(2002-2003):7)

3.2 Hvem er de fattige og hvorfor er de fattig?

Hvem blir regnet som fattig? Halvorsen sier at de fattige primært består av personer med små ressurser i form av for eksempel utdanning, helse og sosial bakgrunn (Halvorsen, 2006:126). Fløtten skriver i sin studie av Norges fattigdom at følgende grupper regnes som fattige; unge, enslige og arbeidsløse mennesker, samt enslige forsørgere. Dette er såkalte risikogrupper innenfor fattigdomsfenomenet (Halvorsen, 2006). Fløtten skriver også at fattigdommen i Norge kan sammenliknes med engelske studier som viser at fattigdom har gått fra å være et kronisk problem for eldre til å være et overgangsfenomen for unge (Bradshaw and Chen, 1997 i Fløtten, 1999). Slik Fløtten framstiller det, så kan endringen tilskrives utviklingen i velferdsstaten.

Når en skal se på barn i forhold til de såkalte risikogrubbene som jeg nevner ovenfor blir det i forhold til foreldres inntekt, barn som lever i fattigdom kan grovt sett forklares med at foreldre er fattige, eller at foreldre ikke prioriterer barnas behov når de bruker penger (Øia og Fauske, 2003:134). Videre sier Øia og Fauske at en kan anta at mengde av de fattige barna har foreldre som er sosialklienter, langtidsledige eller utenfor yrkeslivet på grunn av uførhet, rusproblemer, sykdom eller psykiske problemer (Øia og Fauske, 2003:134).

Personer som befinner seg innenfor disse risikogrubbene kan risikere å bli langvarig fattige dersom de utsettes for negative livshendelser som tap av forsørger, tap av arbeid, tap av helse eller tap av hjemland som for eksempel innvandrere eller flyktninger opplever. Et annet

element som gjør at fattigdom kan bli vedvarende er den såkalte fattigdomsfellen som kan være en følge av velferdsstatens overføringsordninger (Halvorsen, 2006:126). Halvorsen sier at både struktur- og individforklaringer har mye for seg i forklaringen av risikogruppene, men vi må også se på systemforklaringer gjennom velferdssystemet og personlighetsforklaringer som sosial bakgrunn, utdanningsnivå, sosialt nettverk etc (Halvorsen, 2006).

Personer som befinner seg under femti prosent av medianinntekt har en inntekt som avviker betydelig fra inntektsnivået ellers i befolkningen. Når en lever under denne grensen betegnes det som å leve under lavinntektsgrensen. Å leve i fattigdom innebærer at en stor del av inntekten går med til å dekke grunnleggende behov, som mat, klær og bolig (St.meld.nr.6 (2002-2003):7). Tall fra St.meld.nr.6 (2002-2003) viser at femti prosent av median inntekten i 2000 ble anslått å være ca 77 000 kroner og da tilsvarte dette ca 2,7 prosent av befolkningen. Gjennom disse målingene så en også at enslige under 45 år og enslige forsørgere er sterkt overrepresentert i lavinntektsgruppen(St.meld.nr.6 (2002-2003)).

Enslige forsørgere har mindre økonomiske ressurser enn andre husholdsgrupper, og har dermed mindre muligheter til å tilpasse sin økonomiske situasjon etter behov enn hushold med flere voksne (Øia og Fauske, 2003:135). En ser et sammenheng mellom marginal eller ingen tilknytning til arbeidslivet og fattigdom, samtidig ser en også at langtidsledighet og samlivsbrudd også er viktige årsaker til fattigdom. En ser i tillegg at tap av hjemland kan være en viktig årsak til fattigdom, da innvandrerbarn er sterkt overrepresentert i fattigdomsstatistikken (Øia og Fauske, 2003:135). Statistikken som er presentert i St.meld.nr.6. (2002-2003) er offentliggjorte og gjeldende tall innenfor fattigdom i politisk sammenheng og jeg vil derfor ta utgangspunkt i disse tallene i oppgaven.

I treårsperioden 1997-99 utgjorde enslige forsørgere med barn under 18 år en andel på 10,4 prosent av lavinntektsgruppen, dette tilsvarer 6,1 prosent av hele befolkningen. Par med barn under 18 år utgjorde derimot 25,8 prosent av lavinntektsgruppen og da 39,7 prosent av hele befolkningen, dette tilsvarer at til mellom 14 000 og 19 000 barn levde i hushold med vedvarende inntektsfattigdom i år 2000 (St.meld.nr.6(2002-2003):15-16).

Fafo forsker Tone Fløtten har valgt å se på opphavet til fattigdoms definisjonen og diskuterer fattigdomsbegrepet i artikkelen *"Hvem er fattige – og hvordan få dem ut av fattigdommen?"*. Et av resonnementene hun kom fram til var at grunnlaget for fattigdomsdefinisjonen om femti prosent av median inntekten, er at de som lever under en mye lavere inntekt enn det som

defineres som vanlig i dagens samfunn, mest sannsynlig ikke har ressurser til å leve etter og opprettholde en levestandard som gjør at de kan delta i samfunnet på samme måte som andre. Hun skriver også at vi ikke kan se på fattigdomsproblemet kun ut i fra inntektsfattigdom, men at vi må se på ulike indikatorer, folks faktiske levestandard og at fattigdom ikke nødvendigvis arter seg på samme måte for alle (Fløtten, 2001). Med dette ser vi de reelle tallene som synliggjør fattigdom i dagens samfunn, men vi bør også se på hvordan fattigdomsforskningen har artet seg før. Derfor vil jeg nå i teoridelen av oppgaven gå nærmere inn på to gjennomgående fattigdomsperspektiver som er sentrale også for dagens forskning.

4.0 Teori

I denne delen av oppgaven vil jeg se på og definere ulike teoretiske begrep som jeg senere vil anvende i analysedelen av oppgaven. Jeg vil først ta for meg to fattigdomsperspektiv som har vært gjennomgående innenfor fattigdomsforskningen, deretter vil jeg forklare og avgrense begrepet livskvalitet ut i fra Siri Næss sin definisjon. Stigmatisering og skam er også sentrale begrep i forhold til problemstillingen og disse vil jeg komme inn på i slutten av denne teoridelen.

4.1 To teoretiske perspektiv på fattigdomsbegrepet

Når en skal definere fattigdomsbegrepet tar en utgangspunkt i ulike faktorer. Terum (1998) har gjort rede for de to teoretiske perspektivene som blir mest brukt i fattigdomsforskningen, det fordelingsorienterte og det relasjonelle fattigdomsperspektivet. Det fordelingsorienterte perspektivet ser på ressursfordeling og oppretter ulike sosialpolitiske tiltak for å prøve å eliminere fattigdomsfenomenet, mens det relasjonelle perspektivet fokuserer på å avdekke den kontrollfunksjonen samfunnet har gjennom de ulike tiltakene og støtteordningene og hvem tiltakene egentlig tjener: De ”fattige” eller de ”ikke fattige”. Jeg vil i det neste avsnittet begynne med å ta for meg det fordelingsorienterte perspektivet og så vil jeg videre komme inn på det relasjonelle perspektivet.

4.1.1 Det fordelingsorienterte og relasjonelle perspektiv: absolutt og relativ fattigdom

Det fordelingsorienterte perspektivet har dominert fattigdomsforskningen. Perspektivet vektlegger fordeling av ressurser og prøver å eliminere fattigdommen gjennom ulike sosialpolitiske tiltak. En kan si at utgangspunktet er å identifisere hvem som er ressurssvake på visse områder og dermed synliggjøre fattigdommen ut ifra hvem som har knappe ressurser, synet tilsier at fattigdom som et sosialt problem kan defineres og måles empirisk (Terum,

1998). Flere aktører er i forskjellige sammenhenger opptatt av å måle omfanget av fattigdommen, men at dette blir gjort på flere ulike måter (Terum, 1998). Trass i bred enighet om å se på fattigdom i relative termer finns det ulike metodiske tilnærminger, som jeg nå vil komme inn på.

Fattigdom har vært omdiskutert i forhold til hvordan den skal måles eller defineres, diskusjonen har gått ut på om fattigdom er et absolutt eller et relativt fenomen. Er spørsmål om fattigdom primært knyttet til mangel på basale goder, som for eksempel mat, næring, bolig etc. eller handler fattigdom om mangel på ”vanlige” sosiale goder i miljøet rundt og i lokalsamfunnet? (Terum, 1998).

Terum skriver om de to engelske forskerne Seebohm Rowntree og Peter Townsend som blir regnet som de mest sentrale forskerne som har vært knyttet opp imot temaet. Rowntree kom fram til det han kalte eksistensminimum, som tok utgangspunkt i at minimumsbehov for mat, klær, bolig og varme skulle være grunnlag for å bestemme omfanget av fattigdom. Han tok ikke hensyn til samfunnsstrukturen, eller hvilken tid en levde i – definisjonen var absolutt. Townsend derimot kritiserte Rowntree sine fattigdomsmål, han mente at fattigdommen ikke bare kunne knyttes opp til det å overleve fysisk, men at det måtte relateres til det samfunnet en lever i og dermed også sees som et sosialt fenomen. Townsends ambisjon var å opprette en måte som kunne måle fattigdommen på en objektiv måte. Han utviklet en deprivasjons-index som tok for seg den allmenne livsstilen i samfunnet - og at individers grad av deprivasjon kunne måles opp imot denne indexen. Begrepet *deprivasjon* betyr i denne sammenhengen det å være frarøvet muligheten til å tilegne seg visse materielle og sosiale goder. Townsend mente at han ved hjelp av deprivasjons indexen hadde funnet en ny måte å belyse fattigdom på, en definisjon som folk flest i tillegg til politikerne ikke var vant med (Terum, 1998). Når jeg skal diskutere barns livskvalitet vil jeg se om barn i fattige familier lever under en relativ fattigdom i form av deprivasjon av materielle eller sosiale goder.

Forskjellen på Rowntree og Townsends metode er at Rowntrees forskning bygger på eksperterers standarder for fattigdom, mens Townsend benyttet seg av norm med bakgrunn i levemåten til folk flest (Terum, 1998). Sosiale normer skapes når personer gjentatte ganger handler ut ifra forventninger om hvordan en skal handle i en bestemt situasjon, normene er med på å skape varige og stabile forventninger om hvilken atferd en ”bør” utøve i forhold til

ulike situasjoner (Martinussen, 1984). Det handler altså om subjektive oppfatninger om hvilke levestandarder som er normal, og hvilke goder det er normalt å være i besittelse av (Terum, 1998).

En ser at oppfattningen i dag i hovedsak er at fattigdommen må sees på som et relativt fenomen, fattigdommen i Norge i dag handler ikke nødvendigvis om fysisk overlevelse/absolutt fattigdom, men å kunne leve i tråd med den levestandarden og de betingelsene som samfunnet ellers lever etter (Fløtten, 1999). I forhold til problemstillingen jeg skal diskutere i oppgaven kan en sette barnefattigdom inn i det fordelingsorienterte perspektivet som jeg har presentert ovenfor på den måten at barn kan leve under deprivasjon av materielle og sosiale goder på samme måte som voksne, men de har gjerne ikke mulighet til å gjøre noe med sin egen levestandard. Slik jeg ser det kan en ikke trekke absolutte konklusjoner om at foreldrenes inntektsfordeling fører til redegjørelse for barnas livskvalitet og at de da også lever under deprivasjon i likhet med foreldre (Halvorsen 2006:123). I forhold til det relasjonelle perspektivet som jeg nå skal komme inn på, kan en stille spørsmål ved tanken om de fattige skal ha en funksjon i samfunnsstrukturen (Terum, 1998). Kan en si at fattige familier har en funksjon for samfunnsstrukturen? I så tilfelle må en se de fattige barna i relasjon til de ikke fattige barna og hvilken funksjon har de i så fall i forhold til normstrukturen?

Både det fordelingsorienterte og det relasjonelle perspektivet vektlegger et normativt perspektiv som ser på ulike aspekter ved fattigdom men målet med det relasjonelle perspektivet er et annet enn det fordelingsorienterte. Det relasjonelle perspektivet ønsker å avdekke en dualitet, der den sosiale kontrollfunksjonen som offentlige stønadsordninger har, egentlig først og fremst tjener interessene til de ikke fattige (Terum, 1998). Ved å ha en offentlig politikk som går inn for at alle skal arbeide, så har samfunnet laget en norm som sier at det å være i arbeid er det som er normalt jmf. St.meld.nr.6 (2002-2003). Når en ikke arbeider havner en utenfor det normale og blir dermed en normbryter. Det handler om å ikke kunne forsørge seg selv ved hjelp av egen inntekt og kanskje være avhengig av hjelp fra de offentlige stønadsordningene. Normer brytes, og grensene for hva som er normalt blir mer synlig. Det er de behovsprøvde ordninger som først og fremst har en kontrollfunksjon fordi du må bevise at du fortjener dem, som eks. sosialstønad og bostøtte. Gjennom de behovsprøvde ordningene har samfunnet en kontrollfunksjon, en mottar ikke behovsprøvde ordninger dersom en ikke har krav på det. Har en mulighet til å arbeide på en eller annen måte så mottar en ikke nødvendigvis sosialhjelp (Hatland, Kuhlne og Romøren, 2001). Samfunnet prøver

gjennom slike ordninger å kontrollere at arbeidsføre personer kommer seg ut i arbeid. De som er fattig i Norge, viser seg ofte å være de som lever under offentlige stønadsordninger og fattige kan da ses som normbrytere i forhold til arbeidslinjen (Underlid, 2005). Altså må kategorien ”fattig” sees i relasjon til de ”ikke-fattige”, og hvilken funksjon de fattige har for samfunnet som helhet. De ”fattige” har den funksjonen at de ved å bryte med samfunnsnormene, synliggjør for de ”ikke-fattige” at det eksisterer normer om selvforsørgelse i samfunnet vårt. Perspektivet må sees i relasjon til normstrukturen i samfunnet og at det er et relasjonelt fenomen (Terum, 1998).

Fattigdom dreier seg ikke bare om mangel på penger, men om rettigheter og relasjoner om hvordan de fattige blir sett på av andre mennesker, og hvordan de ser på seg selv. Det handler om maktesløshet, eksklusjon og tap av verdighet (Halvorsen, 2006:127). Som også kan gå ut over livskvaliteten som er tema i neste kapittel.

4.2 Livskvalitet

Fattigdom kan påvirke livskvalitet. Hvordan er livskvaliteten til de som regnes som fattige barn i Norge? Siri Næss har skrevet en definisjon som jeg vil framstille og bruke videre i analysens ulike deler.

Siri Næss (2001) beskriver det flertydige ordet livskvalitet som et moteord som fremhever betydningen av kvalitet framfor kvantitet. Siri Næss definerer ordet slik; *”En persons livskvalitet er høy i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er positive og lav i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er negative.”* (Næss, 2001:10)

Slik jeg tolker Næss din definisjon så er en person da avhengig av å ha følelsesmessig positive opplevelser for å ha en høy livskvalitet. Hun knytter ordet livskvalitet til individers subjektive opplevelse av hva som er verdifullt, individets positive og negative opplevelser og dermed deres psykiske velvære. Jeg vil anta at positive opplevelser også er en viktig del av det å oppleve trygghet som er et av barnas grunnleggende behov (Bunkholdt og Sandbæk, 2002).

Næss (2001) sier at livskvalitet er å ha det godt, å ha det godt vil ifølge Næss si at en har gode følelser og positive vurderinger av eget liv. Men hun sier også at det å ha det godt er avhengig av fravær av vonde følelser og vurderinger. Næss gir eksempler på at gode følelser kan komme i form av glede, engasjement og kjærlighet, mens dikotomien til å ha det godt er vonde følelser som nedstemthet, angst og ensomhet. Videre gir hun eksempel på positive

vurderinger som kan være tilfredshet med eget liv, selvrespekt og opplevelser av mening med tilværelsen, mens negative vurderinger derimot kan vise seg i form av misnøye med eget liv, skamfølelse og opplevelser av ubrukte evner (Næss, 2001:10).

Livskvalitet knyttes altså til verdier og til positive og negative opplevelser. Når en skal se på hvordan barns livskvalitet virker inn på barns hverdag og barns subjektive opplevelse av livskvalitet kan en se at begrepene skam og stigmatisering blir relevante (Halvorsen, 2006).

4.3 Stigmatisering og skam

Den fattige skammer seg gjerne ved at personen ikke makter å leve opp til egne og andres forventninger og ideal, og sliter kanskje med skyldfølelse fordi personen ikke greier å innfri krav verken fra seg selv eller andre (Underlid, 2005:34).

Skam handler ifølge Wyller om relasjoner og ikke om gode eller onde intensjoner. En har en tvetydighet i skammen som dreier seg om tolking og mestring av koder, en kan for eksempel feiltolke kulturelle koder ved bruk av feil klær, si en feil replikk eller bruke feil logikk.

Eksempel i barns tilfelle å komme i joggedress i et bursdagsselskap der alle de andre barna er pyntet i pent tøy. Skam handler om sosial kategorisering, det er en posisjon en blir plassert i som gjør at en blir både synlig og oversett samtidig (Wyller, 2001:72,77,134). Med dette kommer vi inn på begrepet stigmatisering.

Et stigma består av en spesiell slags relasjon mellom en egenskap og en stereotyp klassifisering av mennesker (Goffman 1975:16) Stigmatisering kan komme frem gjennom sosiale tilbakemeldinger. Slike sosiale tilbakemeldinger kan forstås ut fra den avvikerstatus de fattige har. De vil ofte bryte normer og lever ikke opp til sentrale sosiokulturelle verdier. Konsekvensene av slik stigmatisering kan være utskjemt identitet, avvikeridentitet, negativt selvbilde og svekket selvtillit (Goffman, 1963 i Underlid, 2005). Stigmatisering og stemping som blir beskrevet i neste avsnitt, henger nært sammen.

Goffmans stempingsteori sier at den som stemples tilskrives en bestemt identitet som ofte settes i forbindelse med avvik (Garsjø, 2002:207). Han sier videre at hvis man har et stigma så er det fordi man avviker fra forventningene på en måte som gjør en uønsket. Selv om omgivelsene uttrykker at de godtar den en er, vil de gjerne ubevisst signalisere at en ikke er normal i forhold til de allmenne samfunnskravene, for eksempel gjennom et negativt kroppsspråk. Et allment samfunnskrav kan være å ha råd til for eksempel mobiltelefon, datamaskin, bil og andre materielle goder (Goffman, 1975 og Øia og Fauske, 2003).

En ser ut ifra de ulike fattigdomsperspektivene at fattigdommen er langt fra entydig. Fattigdommen dreier seg om et vidt spekter som handler om mangel på penger, rettigheter og relasjoner og ikke minst hvordan de fattige blir sett på av andre mennesker og hvordan de ser på seg selv. En har også sett at hvordan individene ser på seg selv kan ha konsekvenser for hvordan deres følelse og opplevelse av livskvalitet er tilstede eller at livskvalitetsopplevelsen blir uteværende. Videre kan en da i denne sammenheng se at begrepene skam og stigmatisering er relevant for hvordan de fattige individene oppfatter seg og blir oppfattet av samfunnet rundt. Med denne oppsummeringen går jeg videre til å diskutere oppgavens problemstilling i analysedelen av oppgaven.

5.0 Hvordan påvirker fattigdom barns livskvalitet?

Når en skal se på hvordan barns livskvalitet er i hverdagen må en ta utgangspunkt både i hvilken økonomisk situasjon og i hvilke ressurser den enkelte familie har eller har mulighet til å kunne oppnå. Da vil jeg begynne med å se på de sentrale rammer og føringer staten legger til grunn og hvilken innvirkning disse eventuelt har i forhold til en eventuell forbedring av fattigdomsproblemet. St. melding nr. 6 (2002-2003) ”Tiltaksplan mot fattigdom” er statens tilskudd til oppfølging av fattigdomsproblemet i Norge. Jeg vil også trekke inn familiepolitikk for på den måten synliggjøre hvordan samfunnet legger opp til hvordan familien bør ha det blant annet ved å se om det kan opprettes flere tiltak og hvorvidt begrepet sjanselighet virker inn på de fattiges situasjon. Jeg vil altså først diskutere hvordan fattigdom kan påvirke barns livskvalitet fra et politisk ståsted. Videre vil jeg komme inn på barns oppvekstvilkår og se på hvordan barns livskvalitet kan bli påvirket på individnivå. Fattigdomsproblematikken vi ser på i oppgaven, dreier seg i stor grad om et relativt fenomen som ser på lavinntektsgrupper som lever under en økonomisk knapphet i sammenligning med resten av samfunnet. Vi kan videre se på om den relative fattigdommen fører til sosial eksklusjon og da knyttes opp mot det relasjonelle fattigdomsperspektivet (Terum, 1998).

5.1 Familiepolitikk

Politikken er en viktig faktor å ha med i forhold til hvordan samfunnet vil at barn skal ha det. Samfunnets organisering og utvikling er sentralt for livskvaliteten, fordi den har konsekvenser for den enkelte borgers livskvalitet. Livskvalitet knyttes til enkeltpersoner og ikke til samfunn (Næss 2001:12). Familien anses i samfunnet til å være av grunnleggende betydning. Familien skal ivareta både barns og voksnes følelsesmessige utvikling, og dekke behov for materiell trygghet og omsorg (Bunkholdt og Sandbæk, 2002).

Barn kommer inn under familiepolitikkenes bestemmelser, men en ser sjelden at de gir tilbakemeldinger på hvordan systemet fungerer. Barn har rettigheter til å uttale seg om hvordan de har det, men det er ikke alltid barn får informasjon om disse rettighetene. Jeg mener derfor det er relevant å se på hvordan samfunnet fungerer i forhold til den offentlige familiepolitikken og se på hvorvidt politikerne følger opp den såkalte statspaternalismen i blant annet st.meld. nr.6. og faktisk tar vare på de fattige barna i samfunnet vårt slik som lovet i blant annet følgende utsagn ”Regjeringens visjon er at ingen skal leve i fattigdom i Norge.” (St.meld.nr.6(2002-2003):1)

Familiepolitikken har i oppgave å påvirke utviklingen på områder som arbeidsliv, boligmarked og den offentlige politikken ellers, slik at familiene kan ivareta sine oppgaver materielt og følelsesmessig ((St.meld. nr.79 1980-81) og Langtidsprogrammet 1982-85 i Bunkholdt og Sandbæk, 2002:30).

5.1.1 Hvordan er forholdet mellom familien og staten?

Samfunnets ansvarssyn skiller mellom *statspaternalisme* som bygger på oppfatningen av at ansvaret for barna i første omgang bør ligge hos staten, og *familieautonomi* som innebærer at ansvaret bør ligge i familien, unntatt i tilfeller hvor det er åpenbart hensiktsmessig å overføre noe av ansvaret til staten (Bunkholdt og Sandbæk, 2002:27). Familieautonomi oppfattes som utgangspunktet i det norske samfunnet, selv om dette ikke er lovbestemt (Smith, L. 1980 i Bunkholdt og Sandbæk, 2002:27). Ut ifra dette ideologiske skillet vokser familiepolitikken fram i det norske samfunnet.

Noen av tiltakene familiepolitikken har bidratt med i tråd med statspaternalismen er blant annet forsørgertrygd, barnetrygd, forskuttering av oppfostringsbidrag, boligsubsidier og helsestasjon for mor og barn, dette ble satt i verk i førti- og femtiårene (Bunkholdt og Sandbæk, 2002). Med utgangspunkt i de statspaternalistiske tiltakene familiepolitikken har innført kan vi kanskje utelukke en absolutt fattigdom og da materiell nød i den forstand i forhold til barnefamilier. Vi kan derimot se at det eksisterer en relativ fattigdom blant lavinntektsgruppene når vi ser på levestandarden som enkelte av de fattige familiene lever i relasjon til normalbefolkningen, og vi kan også se at vi har en del fordelingsorienterte tiltak jmf St.meld.nr.6 (2002-2003) tiltaksplan mot fattigdom.

Schultz Jørgensen (1996) mener at den største utfordringen handler om samfunnets og statens vilje til solidaritet i de ulike offentlige institusjonene, på arbeidsmarkedet, i nærmiljøet,

kulturinstitusjoner, skoler og barnehager. Det er en utfordring å gi risikogrubbene en plass i fellesskapet, en plass som kan være nødvendig for å unngå marginalisering og sosial eksklusjon (Jørgensen, 1996 i Bunkholdt og Sandbæk, 2002). Barnefattigdommen er et relativt fenomen som krever tiltak som demper de relative forskjellene som oppstår mellom barn i lavinntektsfamilier og deres jevnaldrende (Backe-Hansen i Bld, 2006). Fløtten sier at vi kan godta at enkelte grupper i Norge lever under en relativ fattigdom. Men om dette kan knyttes til det relasjonelle fattigdomsbegrepet er usikkert, da må en se om de fattige barna har en funksjon for de ikke fattige barna. Hvilke normer de fattige barna kan være med på å synliggjøre vil jeg komme tilbake til (Fløtten, 2001).

Bunkholdt og Sandbæk stiller spørsmål om selvmotsigelse i familiepolitikkenes lovgivning, den legger stor vekt på at barn skal bli hjulpet innen familien, med drastiske hjemler hvis ikke foreldre håndterer omsorgen for barna sine og deres livskvalitet. Barn blir påvirket av miljøet rundt seg, og barn kan bli hemmet, fremmet eller i verste fall ødelagt av sitt eget nærmiljø, det kan ødelegge det utgangspunktet barnet kommer til verden med. Påvirkning fra barnets nærmiljø har innvirkning på barnets grunnleggende følelse av omsorg, trygghet og deres subjektive opplevelse av livskvalitet. Dersom et barns hjemmemiljø ikke fungerer på et akseptabelt nivå og det er fare for at barnet kan ta skade, så ønsker samfunnet å gripe inn med lovhjemler som beskytter barnet (Bunkholdt og Sandbæk, 2002). Når samfunnet er så ”streng” i forhold til barnevernslovgivningen, burde den ikke også være det i forhold til barn som lever i fattigdom? Samfunnet trenger ikke nødvendigvis å gå inn og overta omsorgen for de fattige barna, men jeg stiller spørsmål i forhold til familiepolitikkenes ansvar for barnefattigdom kontra omsorgsvikt og hvilke konsekvenser og tiltak det får i forhold til barnevernslovgivningen. Burde ikke familiepolitikken skape tilsvarende lovverk og tiltak for å hjelpe fattige familier som lever under den relative fattigdommen? Lovverk som påkrever flere ikke-stigmatiserende tiltak som hjelper fattige barns livskvalitet direkte, på samme måte som en har tiltak under barnevernslovgivningen som hjelper barn som lever under omsorgssvikt. Målet er ikke at alle skal ha anledning til å ha og opprettholde et høyt forbruk, men at en får flere tiltak og virkemidler som kan bidra til mindre sosial eksklusjon og marginalisering blant barn-, unge og deres familier. (Bache-Hansen i BLD, 2006). Stjernø sier at hvis den politiske viljen til å avskaffe barnefattigdommen i familiene er tilstede, så skal det ikke så store summene til (Stjernø, 1985:56).

Om politikerne kunne fått gjennomslag for flere behovsprøvde virkemidler som for eksempel, offentlig dekning av barnehage, skolefritidsordning, dekning av egenandeler i forbindelse med fritidsaktiviteter og skoleturer, så kan dette øke sannsynligheten for at barn kan unngå stigmatisering og eksklusjon i forhold til sosial deltakelse, dette uten at foreldrene må yte en økonomisk innsats de ikke makter eller har ressurser til (Bache-Hansen i BLD, 2006). NOVA forsker Elisabeth Bache-Hansen skriver at hvis disse ordningene utvides og gjøres om til en del av omfordelingsordningene som vi har i dag, for eksempel ved å øke de kommunale tilskuddene til tiltak bl.a. dekning av halleie, vil en kunne lette en stor byrde fra foreldrene. Kanskje også være med å fjerne presset fra de ulike organisasjonene om dugnadsarbeid og pengestøtte, krav som lavinntektsgruppen i dag ofte ikke kan tilfredsstille (Bache-Hansen i BLD, 2006). Bache-Hansen nevner og fremmer forslaget om at Sandbæks forslag om støtte til en gratis fritidsaktivitet per barn også ville være et alternativ. Gjennom et mer fordelingsorientert samfunn med flere behovsprøvde virkemidler og tiltak, kunne den relative forskjellen blitt mer usynliggjort og en kan dermed unngå noe av den marginaliseringen og sosiale eksklusjon som skjer i dag. Slike ordninger kan og være med å indirekte forbedre de fattige barnas livskvalitet (Bache-Hansen i BLD, 2006).

Før jeg går videre og tar for meg eksempler på barns livskvalitet i hverdagen på individnivå vil jeg se på begrepet sjanselighet som står sentralt i familiepolitikken og som Fløtten omtaler i sin studie om den Norske fattigdommen.

5.2 Sjanselighet

Sjanselighet vil si at alle mennesker skal ha mulighet til å treffe valg som gjelder sitt eget liv. Begrepets fokus rettes mot forutsetninger heller enn målet, altså bygger sjanselighet på en forutsetning om at likhet oppnås gjennom ordninger som hindrer diskriminering. En viktig forutsetning som kommer fram ved hjelp av sjanselighetsbegrepet er for eksempel at vi har et naturlig forhold til at regelverk og lover skal være kjønnsnøytrale. Når en ser på sjanselighet er det også naturlig å se på begrepets hovedskille, resultatlikhet (St.meld.nr.17(2004-2005), boks 5.13).

Resultatlikhet betyr noe slikt som at like formelle muligheter ikke kan oppnå tilstrekkelig likestilling i seg selv. Hvis vi ser dette i forhold til for eksempel kjønnslikestilling, betyr det at søkelyset må settes på resultatet og ikke kun på forutsetningene om like valgmuligheter slik som sjanselighetsbegrepet poengterer. Når jeg nevner disse begrepene er det fordi jeg nå vil

diskutere begrepene i forhold til problemstillingen, grunnlaget for dette er blant annet et utsagn i St.meld.nr.17(2004-2005) som sier følgende ”*Forskjell i resultat kan videre være en indikator på manglende reell sjanselighet*” (St.meld.nr.17(2004-2005), boks 5.13).

Barn blir født inn i en familiestruktur uten å kunne velge sitt utgangspunkt, de er uskyldige og uten valgmuligheter. Det er foreldrene og samfunnet som må ivareta barns interesser og deres mulighet for å oppleve livskvalitet (Fløtten, 1999). Det er i den sammenheng at vi må se på uttrykket sjanselighet, er det en reel forutsetning som blir overholdt – har alle det samme utgangspunktet?

Begrepet sjanselighet slik jeg tolker det kan sees opp mot det subjektive begrepet livskvalitet, som ifølge Siri Næss er individets subjektive tolkning av hva som er verdifullt. Barns oppvekst og bakgrunn er med å påvirke deres livsstil og følelse av livskvalitet (Næss, 2001 og Fløtten, 1999). Et barn som vokser opp i en fattig familie får sannsynligvis en helt ulik oppfatning av hva som er livskvalitet enn et barn som vokser opp i en mer velstående familie, og dette kan påvirke hva som blir deres målsetning i livet (Fløtten, 1999). Slik jeg tolker det blir dermed fattige barns forutsetninger for sjanselighet ulik i forhold til mer velstående barn, de utvikler seg ganske forskjellige følelser av hva som er godt og hva som kan gi gode følelser senere i livet. I tillegg stiller de nok ganske forskjellige krav til seg selv og hva hvilke mål de trenger for å oppnå en god livskvalitet. Skal en kun se på sjanselighet som utgangspunktet i forhold til hva individer har mulighet til å oppnå ved hjelp av egeninnsats, eller skal en også se det i forhold til de ulike familiestrukturene og deres økonomiske kapital? (Fløtten, 1999).

Fattigdom er et alvorlig problem som kan skape vansker for alle som blir rammet. Spesielt vanskelig kan det være for barn da de er en sårbar gruppe som har begrensede eller ingen muligheter til å komme seg ut av fattigdommen på egenhånd. De er avhengig av at voksenpersoner tar vare på dem og at de får en verdig livskvalitet, enten gjennom foreldre eller hvis ikke de strekker til- det offentlige (Bunkholdt og Sandbæk, 2002). Barn er en sårbar gruppe i forhold til samfunnsnormen om sjanselighet, som står sentralt i det norske samfunnet. Sjanselighet vil si at alle skal ha like forutsetninger, fattige barn bryter med denne normen (Fløtten, 1999:66). Sjanseligheten er sentral i forhold til denne oppgaven også, det handler om at de fattige barna skal ha de samme forutsetningene og mulighetene som barn

som vokser opp i familier med ”normal” økonomisk kapital, uten de relative forskjellene som eksisterer i dag (Fløtten, 1999).

Alle har heller ikke den samme muligheten for resultatlikhet, derfor må barn og unge sikres noenlunde rettferdig utgangslighet gjennom like oppvekstkår. Halvorsen nevner at politikken ikke ønsker en absolutt resultatlikhet, men han sier i samsvar med Fløtten, at barn fortjener sjanselighet. Når et barn blir født inn i en familie som lever under kronisk lavinntekt, så har ikke det barnet de samme mulighetene som et barn som blir født inn i en velstående familie med en helt annen økonomisk kapital (Halvorsen, 2006). Stortingsmeldingen synliggjør at hvis en ser forskjell i resultat, så kan dette være en mulig indikator på en manglende reell sjanselighet (St.meld.nr.17(2004-2005), boks 5.13). En kan da også se på disse begrepenes relevans i forhold til hvorvidt fattigdomssituasjonen er avgjørende for barns utviklingsmuligheter. Hvordan er et fattig barns reelle sjanselighet og resultatlikhet? Hvilke muligheter har barn som vokser opp i en fattig familie i forhold til en mer velstående familie? Kanskje kan vi se på sjanselighet eller resultatlikhet i forhold til den relasjonelle forståelsen, kan en mulig absolutt sjanselighet eller resultatlikhet ha en konsekvens for fattigdom? Kanskje har de barna som ikke ”kommer seg frem i verden” en funksjon ved at de som lever i fattigdom ”gir en vekker” og viser hva som kan bli en realitet om en ikke klarer å oppnå gode resultater i livet, eksempel i form av utdanning? Dette lar jeg stå som åpne spørsmål.

Jeg har nå sett på hvilke forutsetninger barn bør leve under, i forhold til hvordan samfunnet og politikken ser på fattigdom. Jeg vil nå gå videre og ta for meg barns oppvekst og livsvilkår i forhold til familien, på fritiden og i skolesammenheng og belyse hvordan barn faktisk kan oppleve sin fattigdomssituasjon. Kanskje kan en se en sammenheng med de ovennevnte begrepene?

5.3 Oppvekst og livsvilkår

Innledningsvis trakk jeg inn hvilke gruppe barn som er marginalisert og er mest utsatt for fattigdom. Faktorer som kan påvirke barns livskvalitet opptrer på alle de arenaer der barn har relasjoner, i familien, i venneflokken og på skolen. Barn og unges oppvekstvilkår har endret seg i moderniteten (Øia og Fauske 2003:13, 132).

Barns livskvalitet påvirkes av hvordan de har i det i hverdagen. Barn har grunnleggende behov som trenger å bli tilfredstilt, for å oppleve trygghet. De har og behov for å delta i en sosialiseringssprosess som gir livskvalitet og fremmer utvikling, dette skjer gjennom barn-barn

relasjon i kontakt med jevnaldrende. En av konsekvensene som kan komme av manglende barn-barn relasjon, er skamfølelse hos barnet. (Frønes, 2002 og Næss, 2001). Skam er en av de negative vurderingene som er med å svekke følelsen av livskvalitet, og noen av de følger det kan medføre vil jeg se på i neste kapittel.

5.3.1 Følger av skam?

”Det kan være grunn til at barn og unge forsøker å skjule familiens økonomiske problemer og konsekvensene av slike problem” (St.meld.nr.6 (2002-2003)). I neste avsnitt vil jeg diskutere et slikt eksempel som ofte kan være grunnet i skamfølelse hos barnet; *”En ung jente fikk ny ransel av sin bestemor. Moren overtok den gamle, fillete ranselen fra sin datter og rengjorde den. Da oppdager hun at gjemt i sekken ligger det en haug med lapper fra år tilbake: ”Kan Lise ta med 20 kroner på skolen i morgen?” Lapper med skidag, badedag, teaterbesøk osv. hadde jenta gjemt for å skåne sin mor – hun var fullstendig klar over at det var utenfor familien sitt budsjett.”* (Brekke, 2004:130).

I slike situasjoner som eksempelet over viser kan foreldrene hennes komme i disfavør i forhold til forventet oppfølging fra skolen sin side, de kan bli stigmatisert som uansvarlige foreldre som ikke følger opp sine barn. Foreldre som unnlater å møte opp på foreldremøte får kanskje ikke den informasjon som er nødvendig for oppfølging av barnas skolearbeid. Når foreldre trekker seg tilbake fordi de vet at de ikke kan følge opp av forskjellige grunner (som kan være rus, økonomi, kunnskap, skam) så kan dette gå ut over både foreldrene og barnas livskvalitet, gjennom for eksempel negative følelser og vurderinger av seg selv (Næss, 2001). Hvis foreldre trekker seg tilbake kan dette skyldes skam over å ikke kunne følge opp sine egne barn på grunn av lavinntekt. Skamfølelsen kommer ofte når en ikke kan følge opp andres forventninger og idealiserte holdninger til hvordan en bør handle i ulike situasjoner (Underlid, 2005).

De ovennevnte eksemplene kan være bagateller i den store fattigdomssammenhengen, men dette er bare en av få situasjoner som fattige barn kan bli stilt overfor. Barns lojalitet blir stilt på prøve, på den ene siden vil de beskytte foreldrene, men samtidig faller de utenfor eller blir ekskludert fra sosiale aktiviteter og påtar seg ansvar som de ikke bør ha. De lever under en relativ fattigdom. Dette ser vi da barna kan oppleve å bli deprivert fra materielle goder som andre tar som en selvfølge, dette ofte som en følge av foreldrene sin relative fattigdoms situasjon (Underlid, 2005). Ved å oppleve sosial eksklusjon og deprivasjon i forhold til

jevnaaldrende risikerer barna å få svekket livskvalitet, gjennom negative følelser som skam, skyld og selvførrakt. Negative opplevelser som stigmatisering og sosial eksklusjon er også med på å svekke livskvaliteten til barna. Hvis vi skal se temaet i forhold til en relasjonell forståelse kan en kanskje si det slik; de barna som er stigmatisert og stemplet som fattige og da ikke deltakende, er med på å synliggjøre at de barna som får delta har privilegier, de er heldig som faktisk får delta på aktiviteter og de ser at det ikke er en selvfølge for alle (Underlid, 2005 og Næss, 2001). Kanskje kan en relasjonell forståelse framheve og synliggjøre for de ikke-fattige barna at det å delta på aktiviteter er goder som ikke må tas som en selvfølge?

En ser at fattigdommen påvirker barnas livskvalitet på flere områder, og da må vi igjen se på problemstillingen oppgaven handler om, fattigdom blant barn og muligheten for at dette fenomenet påvirker deres livskvalitet. Eksempelet om jenta som gjemte lapper i sekken sin avviker slik jeg ser det fra det offentlige synet rundt individueringprosessen som Frønes skriver om. Han snakker her om *individuering* som betyr ”den historiske tendensen til at individet trer i forgrunnen for husholdet eller andre enheter” (Øia og Fauske, 2003:46). At barna har blitt ”...legale subjekter som har rett til å ha en barndom, og de skal skånes fra voksenalvets ansvar og arbeid”(Øia, Fauske, 2003:46). I eksempelet ovenfor (som bare er ett av mange eksempel), ser en at dette ikke er tilfelle blant enkelte av disse barna, barna har ubevisst utviklet ansvar som opprinnelig tilhører de voksne.

Ei jente gjemmer vekk lapper fra skolen for at ikke moren skal få nye økonomiske bekymringer. Samstemmer dette med at barn har gode følelser og opplever en god livskvalitet? Samfunnet vårt vektlegger at barn skal bli skånet, de skal få lov til å være barn som kan utvikle og bevare sin autonomi (Øia og Fauske, 2003). Helst skal barn få lære å utvikle en uavhengighet og autonomi som en ferdighet for å komme seg videre inn i voksenalivet. Jenta i eksempelet har utviklet en uavhengighet i den grad at hun ikke velger å utsette moren for en ytterligere økonomisk belastning, men får jenta utvikle uavhengighet på den måten hun trenger? Får hun ta egne valg og vurderinger i livet sitt på en måte som gir henne autonomi? Har hun gode følelser og vurderinger rundt egen livssituasjon, opplever hun en god livskvalitet? (Næss, 2001 og Øia og Fauske, 2003). Hun blir kanskje deprivert for sin barndom (Stolanowski og Tvetene 2005:60). Forskning viser at barn som bor i familier med økonomisk usikkerhet og deprivasjon får konsekvenser for dem senere i livet, de kan få dårligere resultat på skolen og utvikle atferdsproblemer og depresjoner (Stolanowski og

Tvetene 2005:60). Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittelet som handler om reproduksjon av fattigdommen.

5.3.2 Blir de fattige barna ekskludert?

Barns nettverk, hvem de omgås i hverdagen, bo- og nærmiljø, samt barnets egen personlighet vil og kunne virke inn på barnas livskvalitet (Øia og Fauske 2003). St. meld nr.6(2002-2003) sier *"Barnefattigdom i Norge knyttes ofte til det forhold at barn av økonomiske grunner opplever sosiale begrensninger og utestenges fra sosiale sammenhenger"*. (St. meld nr.6(2002-2003):17)

Den relative fattigdommen som oppleves av enkelte risikogrupper i dagens samfunn medfører en form for eksklusjon eller deprivasjon av materielle goder (Townsend i Øia og Fauske 2003). Fattigdommen blir fort synlig i dagens samfunn, mange av oss lever i en velstand som krever mer ressurser av den enkelte. Ressurser i forhold til de aktiviteter, kulturelle og sosiale sammenhenger som de fleste barn deltar i krever en del materielle goder som ikke var vanlig før i tiden. I dagens samfunn har materielle ting som for eksempel moteklær, mobiltelefon, PC, internett etc. mer enn en symbolverdi. Å ha eller å ikke være i besittelse av mobiltelefon eller internett kan virke direkte ekskluderende for barn. Barn som ikke har mobiltelefon kan oppleve å bli ekskludert på grunn av at aktiviteter etter skoletid blir avtalt nettopp gjennom bruk av "sms" på mobiltelefon, eller på "msn" på internett (Øia og Fauske 2003). Barn i det moderne samfunnet vårt opplever også å få hjemmelekser som skal skrives på datamaskin, gjerne også ved bruk av internett. Det kan føre til ekstra belastninger for barnet som ikke får fulgt opp skolearbeidet sitt på den måten skolen stiller krav om. Øia og Fauske sier at det å ikke kunne delta på områder som andre barn tar som en selvfølge, å bli ekskludert allerede som barn gjennom ovennevnte og lignende erfaringer gjør noe med personen (Øia og Fauske 2003).

Noen er inkludert og noen er ekskludert, forholdet mellom gruppene viser noen grenser om hva som er normalt og verdifullt, vi kan her se den relasjonelle forståelsen. Den relasjonelle forståelsen kan vi synliggjøre i forhold til følgende eksempel; Mange i Norge har svært god råd, dette i tillegg til et kommersielt kjøpepress mot barn og unge skaper stor avstand mellom de som har råd til å følge kjøpepresset og de som ikke har det (Øia og Fauske 2003).

Kjøpepresset kan være med på å synliggjøre de fattige og at de ikke har råd til å følge den kommersielle linjen, samtidig kan kjøpepresset understreke hvilke ting som kan bli betraktet

som goder for de ikke-fattige. Her ser vi et eksempel på en relasjonell fattigdom, de fattige barna er med på å synliggjøre samfunnsnormer om hva som er normalt å kjøpe for de ikke-fattige barna. Øia og Fauske kommer med et tankevekkende utsagn i forhold til denne problemstillingen, de skriver følgende; ”*Fremdeles er det en skam å være fattig*” (Øia og Fauske 2003:133).

Deltakelse på sosiale arenaer og i ulike aktiviteter enten det er i lek, skolesammenheng eller på fritiden krever både økonomi og utstyr. Å ha dårlig råd over tid kan medføre slitasje for hele familien på flere områder. Samfunnet stiller krav til foreldrefunksjoner gjennom aktiviteter som også krever og at foreldre stiller opp, enten det er på foreldremøte i barnehage/skole eller stille opp med bil i forbindelse med fritidsaktiviteter barnet deltar i. Hvis foreldre ikke har ressurser til å ”følge opp” kan barna da etter hvert oppleve å bli deprivert for muligheten til å delta på fritidsaktiviteter, dette kan være med på skape situasjoner som virker ekskluderende for barnet. Barnet kan oppleve å bli stigmatisert som en utenforstående som ikke blir invitert på grunn av andre barns forforståelse for eksempel ”hvis barnet ikke kan være med på enkelte ting, så har de vel ikke har mulighet til å delta på andre aktiviteter heller” (Øia og Fauske, 2002). Slike ekskluderende situasjoner kan påvirke barnas livskvalitet, da de bryter med de sosiokulturelle verdiene som de andre barna er aktivt deltakende i (Goffman, 1975). Manglende sosial deltakelse, kan også føre til mangel på gode følelser som for eksempel engasjement. For å oppleve følelsen av god livskvalitet er en avhengig av å ha gode opplevelse og gode vurderinger i eget liv (Næss, 2001). Barn får som regel dekket et stort behov av gode følelser i hjemmet, men de kan også oppleve å få negative følelser i forhold til mangelfull deltakelse utenfor hjemmet. Barns livskvalitet kan bli påvirket av den relative fattigdommen gjennom eksempel eksklusjon, som vi ser eksempel på ovenfor (Næss, 2001 og St.meld.nr.6 (2002-2003)).

Familier som regnes som risikogrupper bor ofte i kommunale boliger som også rommer de synlige fattige, som kan være narkomane og alkoholikere. Slike omgivelser utgjør ofte et ustabil bomiljø for barn å vokse opp i som også går ut over livskvaliteten deres, og kan være med på å skape marginalisering. Å bo i belastende bomiljø gjør at situasjonen deres kan bli synliggjort for foreldre og barnehage/ skolekamerater som observerer hvor og hvordan de bor. En karaktermessig stigmatisering viser seg gjennom egenskaper (her bomiljø) og barn kan gjennom det bli stigmatisert og stemplet som usunne lekekamerater for andres barn (Goffmann, 1975).

På enkelte sosiale arenaer som i hjem og fritid kan rykter og snakk fort oppstå rundt enkelt-individ eller deres familier. Spørsmål som; hvilke foreldre er det som ønsker å la barna sine leke med eller gå på besøk til en bolig om den er kjent for å være i et rusmiljø? Hvordan er egentlig foreldrene til det barnet som bor på en slik plass, kanskje de til og med ruser seg? Her kan vi se stigmatisering i forhold til at hvordan andre oppfatter og tolker fattigdomssituasjonen som en risiko og ser manglende og negative karakteregenskaper hos de fattige. Dette kan få uttrykk som for eksempel latskap hos foreldre ”velger” å ikke jobbe og viser uansvarlighet i forhold til valg av bomiljø for barna (Goffman, 1975). En kan her se hvordan relevansen av den relasjonelle fattigdomsforståelsen kan bli synliggjort og en kan observere et skille mellom de ikke-fattige/inkluderte og de fattige/ekskluderte, og de siste synliggjør normer om hvordan ”skikkelige folk” bør oppføre seg (Underlid, 2005).

Den relative fattigdommen fører til at bare det å arrangere eller å gå i bursdagsselskap kan være et ikke-eksisterende gode for fattige barn. Det koster penger å bli invitert i bursdag og det koster i hvert fall penger å invitere til eget selskap. Dette kan synes som en bagatell, men bursdagsselskap kan være en viktig sosialiseringsarena for barns relasjonsbygging. Det å måtte takke nei til en bursdagsinvitasjon kan være å måtte takke nei til flere invitasjoner og mulige vennskap som igjen fører til at barn kan bli ekskludert. Å bli ekskludert kan gi negative følelser som igjen kan svekke barns opplevelse av livskvalitet (Næss, 2001, Øia og Fauske, 2003 og Terum, 1998).

Ved å delta på ulike arrangement, skoleturer, kjøpe seg ting i minikantinen på skolen utvikler barn en annen uavhengighet som de ikke kan lære seg i hjemmet. Barn lærer seg å modnes til å bli selvstendige individ gjennom å delta på slike og lignende aktiviteter. Det å reise på leirskole for å sove borte fra hjemmet er en erfaring som selvstendiggjør barnet. En selvstendighet som kan gi gode følelser og vurderinger som kan være med på å utvikle barnets selvtillit, følelse av livskvalitet, autonomi og mulig målsetning videre i livet. Ved å bli inkludert i et jevnaldersmiljø lærer barn seg hvilke spilleregler jevnaldrene opererer med, regler som en ikke lærer gjennom en barn-voksen relasjon (Frønes, 2002 og Næss, 2001).

5.3.3 Ser vi en reproduksjon av fattigdommen?

Studier viser at det å vokse opp i fattige familier har påvirkning på barnas mentale helse og sosiale utvikling, som igjen gir barn større risiko for å utvikle depresjoner, ha lav selvfølelse, havne i konflikter med jevnaldrende og for utvikle avvikende atferd (Fløtten, 1999:71). Barn

som vokser opp i fattige familier blir oftere gravide i ung alder, dette kan igjen hemme utdannings/arbeidsmuligheter som kan gjenskape fattigdommen de har vokst opp i. En snakker i denne sammenheng om reproduksjon av fattigdommen. (Fløtten, 1999).

Fløtten viser til ulike utenlandske studier som er gjort av barn og hvordan det å leve i fattigdom har konsekvenser for deres utvikling. En ser her sammenheng mellom barns levekår og for eksempel utdanning. Barn av middelklasse familier har større mulighet til å fullføre utdanning på midlere eller høyere nivå- og dermed få seg jobber med høyere avlønning og bedre status enn barn i fattige familier, forskningen viser til enkelte unntak fra denne regelen men sammenhengen er stort sett signifikant. (Fløtten, 1999). Risikoen for stigmatisering er større hos fattige barn enn om en vokser opp i en privilegert familie (Frønes, 2002). Studier som er gjort viser også at barn som vokser opp i ressursvake familier oftere er syke, har mer psykosomatiske lidelser, misbruker rusmidler og skulker skolen i større grad enn barn og unge med ressursmessig bedre oppvekstvilkår. Studiene viser også at barn som lever i ressursvake familier har en svekket livskvalitet (Stolanowski og Tvetene 2005:61). Bekrefter ikke dette teorien om at de fattige barna ikke har samme sjanselighet og mulighet for å oppnå resultatlighet?

I boka "fattigtalt" forteller Marit Solli, leder for "Frelsesarmeens Slumstasjon" om situasjoner som belyser nettopp denne reproduksjonen av fattigdom. Hun kommer med et eksempel der tre generasjoner fattige møter opp for å få hjelp, bestemor, mor og barn. Hun uttaler videre at relativ fattigdom som går i arv er et svært sammensatt problem som må belyses fra flere ulike synsvinkler hvis en skal finne en løsning på det, slik det er nå er det barna som blir taperne. Allerede fra grunnskolen av blir de fattige barna stigmatisert som tapere, de blir marginalisert og ekskludert fra viktige samfunnsarenaer og opplever en svekket livskvalitet og autonomi. De kan ikke delta på skoleturer, leirskoler, fritidsaktiviteter og andre tilbud, disse utgiftene er ikke medregnet i de trygdebeløp/sosialsatser foreldre får utbetalt. Hun uttaler videre at den fattigdomsdefinisjonen staten opererer med ikke tar hensyn til barnas behov i tillegg til at den utelater det sosiale aspektet (Brekke, 2004:124). Barna får ikke slik jeg ser det oppleve nok gode følelser og opplevelser i samspill med andre barn og dermed oppnå den livskvaliteten de både har krav på og trenger.

6.0 Avslutning

Jeg har i oppgaven forsket på hvordan fattigdom kan påvirke barns livskvalitet ved bruk av litteraturstudie som metode. Videre har jeg tatt utgangspunkt i ulike teoretiske perspektiv på fattigdom, med hovedfokus på en relasjonell og relativ fattigdomsforståelse. Oppgavens problemstilling har jeg også diskutert i analysedelen, med fokus på begrepene livskvalitet, skam og stigmatisering.

Fattigdom blant barn i Norge ser ut til å dreie seg om et relasjonelt og relativt fenomen der barna ikke lider under en absolutt fattigdom med sult eller mangel på basale goder, men heller en relativ fattigdom da i form av en materiell nød i forhold til goder som regnes som normal i samfunnet rundt. De fattige barna lider under en relativ fattigdom på den måte at barna ofte blir deprivert for fritidsaktiviteter, ferieturer og sosiale koder som for eksempel det å ha en mobiltelefon representer. Å mangle eller ikke kunne ta del i sosiale/kulturelle goder som andre barna har og tar som en selvfølge kan ekskludere barn fra jevnaldermiljøet. Ved at enkelte barn blir ekskludert, er de fattige barna med på å synliggjøre hvilke normer som er gjeldende i deres miljø. En kan her se at det eksisterer en relasjonell fattigdom og at de fattige barna/de ekskluderte har en funksjon for de ikke-fattige barna/de inkluderte. En kan videre se at de fattige barna og opplever å bli stigmatisert når de ikke lever opp til de forventninger og sosiokulturelle verdier som er normal blant sine jevnaldrende. Skamfølelse er en av de negative vurderinger av egen livssituasjon som kan oppstå i sammenheng med stigmatisering, denne skamfølelsen kan gi fravær av gode følelser og fattige barns livskvalitet står dermed i fare for å bli svekket (Terum, 1998 og Næss, 2001).

Å være avhengig av foreldre som har kronisk lavinntekt er en påkjenning for barnet, som kan føre til stigmatisering og skam. Barns livskvalitet ser ut for å bli påvirket av fattigdomsproblematikken på ulike måter og i ulik grad. Fattigdommen er ofte usynlig for samfunnet rundt, da de fattige gjerne på grunn av skam prøver å skjule sin egentlige identitet og økonomiske situasjon for samfunnet rundt (Terum, 1998).

Jeg har i oppgaven sett at den relative fattigdommen må ses i sammenheng med de økonomiske ressurser som skal gjøre det mulig å opprettholde den levestandard som er alminnelig i samfunnet (Terum, 1998). St.melding nr.6 (2002-2003) sier at en innsats i forhold til å knytte foreldrene opp i mot arbeidsmarkedet og dermed yrkesaktivitet vil være den mest effektive beskyttelse og forebyggende faktor mot barnefattigdom.

7.0 Litteraturliste:

Brekke, T., Armand, Y., Faldbakken, M., Midré, M., Berge, A.M. og Simonsen, M. (2004): ”Fattigtalt”. Stølen Media AS/ Studio A7, 2004.

Barne- og likestillingsdepartementet (2006): ” *Fattigdom blant barn, unge og familier. Et kunnskaps og erfaringshefte*”. Utgitt av BLD, publikasjonskode Q-1098B, Zoom Grafisk AS 01/2006

Bunkholdt, V. og Sandbæk, M.(2002): ”*Praktisk barnevernsarbeid*”
Gyldendalsk Norsk Forlag AS, 4. utgave., 3. opplag 2002

Dalland, Olav (2007): ”*Metode og oppgaveskriving for studenter*”, Gyldendal Norsk Forlag AS, 4. utgave

Fløtten, Tone (1999): ”*Sosial ulikhet, fattigdom i Norge.Problem eller bagatell?*”
Fafo.rap.303 Det 21. Århundrets velferdssamfunn, Forskningsstiftelsen Fafo
Centraltrykkeriet AS

Fløtten, Tone (2001): ”*Hvem er de fattige - og hvordan få dem ut av fattigdommen?*”
HORIZONT, nr. 4, s.78-90.

Frønes, Ivar (2002): ”*De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrenes betydning*”
Oslo, Gyldendalsk Norsk Forlag AS, 2 utgave., 4. opplag 2003

Goffman, Erving (1975): ”*Stigma.*”
Dansk utgave. Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag A.S., København

Garsjø, Olav (2002): ”*Sosiologisk tenkemåte. En introduksjon for helse- og sosialarbeidere*”,
Oslo, Gyldendal Akademisk.

Halvorsen, Knut (2002): ”*forskningsmetode for helse og sosialfag – en innføring i vitenskapelig metode*”. Oslo, Cappelens Forlag

Halvorsen, Knut (2006):”*Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*”
Bergen, Fagbokforlaget

Hatland, A., Kuhlne, S. og Romøren, T.I. (2001): ”Den Norske velferdsstaten” Gyldendal Norsk Forlag AS, 3. utgave., 1. opplag

- Marinussen, Willy (1984): *"Sosiologisk analyse. En innføring"*
Universitetsforlaget AS, 2. utgave 1986
- Næss, Siri (2001): *"Livskvalitet som psykisk velvære"*,
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA Rapport 3/2001
- Patel, Runa og Davidsom, Bo (1995): *"Forskningsmetodikkens grunnlag. Å planlegge, gjennomføre og rapportere en undersøkelse"*, Universitetsforlaget AS
- Sjernø, Steinar (1985): *"Den moderne fattigdommen, om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-åra"*. Oslo, Universitetsforlaget
- Stolanowski, Per-Arne og Tvetene, Karin Gustavsen (2005): *"Har vi råd, mamma? Om inntektssikring og fattigdom"* Oslo, Cappelen Akademisk forlag AS, 1. utgave, 1. opplag
- St.meld.nr.6 (2002-2003) Tiltaksplan mot fattigdom
- St.meld.nr.17(2004-2005) Makt og demokrati, [internett] Tilgjengelig på:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/regpubl/stmeld/20042005/Stmeld-nr-17-2004-2005-/5/5.html?id=406464> [Besøkt 29.februar.2008]
- Terum, Lars Inge (1998): *"Perspektiv på fattigdom"*. Fra *"Tidskrift for velferdsforskning"*
Vol. 1, nr 2/1998
- Underlid, Kjell (2005): *"fattigdommens psykologi, oppleving av fattigdom i det moderne Norge"*. Det norske samlaget
- UNDP (2006): *"Norge er fortsatt best"* [internett] Publisert i aftenposten 09.11.2006
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1526606.ece> [besøkt 02.mars.2008]
- Wadel, Cato (2002): *"Feltarbeid i egen kultur"*
Flekkefjord, Hegland Trykkeri AS
- Wyller, Trygve(red.) (2001): *"skam, perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne"*
Fagbokforlaget Vigmonstad og Bjørke AS
- Øia, T. og Fauske, H.(2003): *"Oppvekst i Norge"*
Abstrakt forlag as, 2.opplag 2005